

Motion till riksdagen 2025/26:322

av **Ida Gabrielsson m.fl. (V)**

Kommunerna och välfärden

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör avskaffa möjligheten att ta ut vinst ur välfärdens verksamheter och utveckla alternativ till de marknads- och valmodeller som införts inom offentlig sektor och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör förstärka tillsynen och göra nationella insatser för en ökad likvärdighet och personalförsörjning och för att säkerställa principen om vård och omsorg efter behov och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att de generella statsbidragen till kommuner och regioner bör indexeras utifrån förändrade priser och löner i kommunsektorn samt demografiska förändringar och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör se över vilka riktade statsbidrag till kommunsektorn som kan omvandlas till generella statsbidrag och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med en närmare juridisk analys beträffande möjligheterna till undantag i lagen om valfrihetssystem (LOV) och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med utjämningskommitténs förslag och tillkännager detta för regeringen.

1 En välfärd utan vinstintresse

När vi går till vårdcentralen vill vi vara trygga med att vi bemöts utifrån våra behov, inte utifrån hur lönsamma vi är. När vi får en behandling ska vi kunna vara säkra på att den ges för att göra oss friska, inte för att den är den mest lönsamma. När våra barn börjar i skolan vill vi att de möts som elever, inte som kunder eller vinstmöjligheter. Där

vinsttänkandet styr påverkas våra relationer till varandra. Välfärden ska vara en fristad från sådant.

Idag går flera miljarder av det vi betalar i skatt för välfärden istället till privata vinster. Inte sällan går vinsterna dessutom till riskkapitalbolag som ofta gör sitt bästa för att smita från skatt. När ägare plockar ut vinster samtidigt som äldre med hemtjänst får kortare besök visar det vad vinstjakten leder till. Avkastningen på eget kapital för företag inom hälso- och sjukvård var i snitt 17,9 procent 2022, i omsorgsföretagen 25,8 procent och inom utbildningsområdet 25 procent. Det kan jämföras med avkastningen på eget kapital i hela tjänstesektorn samma år som var 11,4 procent.¹ Om en verksamhet en dag inte längre är lönsam kan ägarna låta den gå i konkurs, vilket drabbar brukarna/eleverna och kommunerna som med kort varsel måste försöka hitta alternativ.

Det som kostar mest pengar, och som är avgörande för kvaliteten i välfärden, är personal. Därför är det inte konstigt att det är personalen företagen oftast sparar in på för att göra vinst. Till exempel har privat äldreomsorg och privata skolor lägre personaltätet än vad kommunala äldreboenden och skolor har. Då blir det mindre tid för de äldre och för eleverna. Samtidigt är lönerna lägre i de privatiserade skolorna och äldreomsorgen. Dessutom är otrygga anställningar betydligt vanligare i den privatiserade äldreomsorgen. Lägre personaltätet ökar också stressen för de anställda.

Vinstintresset förvrider välfärdens sätt att fungera. Vårdcentraler och läkarmottagningar etablerar sig mycket oftare i områden där folk är välbeställda och relativt friska. Det gör att vårdens pengar går dit och inte räcker till vården i områden där människor har lägre inkomster och där ohälsan är högre. På liknande sätt prioriterar ofta vinstdrivna skolor att dra till sig elever från studievana hem eller att locka till sig många elever med löften och reklam som inte motsvarar kvaliteten på undervisningen. Segregationen ökar i svensk skola vilket påverkar alla elever och skolor negativt.

Det har aldrig funnits en majoritet bland medborgarna för att tillåta vinstutdelning i skattefinansierad vård, skola och omsorg. Två tredjedelar av befolkningen tycker att det är ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning i skattefinansierad vård, skola och omsorg och andelen har ökat sedan 2019.² Bara en femtedel tycker att det är ett dåligt förslag att förbjuda vinstutdelning. Lobbyism för vinstdrivande aktörer i välfärden har dock ökat markant, vilket skulle kunna förklara den stora diskrepansen mellan majoriteten av riksdagspartiernas positiva inställning till vinster i offentligfinansierad välfärd och medborgarnas motstånd till desamma.

Vinstuttagen från välfärdsföretagen är svåra att reglera. Flera tar inte ut överskottet i verksamheten i vinst samma år, utan investerar i nya verksamheter eller uppköp av andra företag. Överskottet används då för att expandera och därmed höja värdet på företaget, som sedan kan säljas med stor vinst. Andra exempel på värdeöverföringar är via lån, räntor och avskrivningar inom samma koncern. Välfärdsföretaget kan också hyra lokaler av ett bolag inom samma koncern och betala en hyra som överstiger den marknadsmässiga. Det finns också möjlighet att köpa tjänster från andra bolag i samma koncern med en högre ersättning än om anbud tagits in. Vård, omsorg och skolan har utvecklats till nya riskområden för den organiserade brottsligheten. Kriminella gäng har etablerat sig i välfärden och tränger sig allt längre in i våra vardagsnära legala strukturer, se vidare i Vänsterpartiets motion ”En funktionsrättspolitik för trygghet och delaktighet” (2025/26:2778).

¹ SCB (2024), Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2022.

² SOM-institutet (LO:s välfärdsrapport).

Förtroendet för välfärden är hotat av bl.a. brister i kapacitet och tillgänglighet och av en okontrollerad privatisering. Regeringen bör därför avveckla möjligheten att ta ut vinst ur välfärdens verksamheter och utveckla alternativ till de marknads- och valmodeller som införts inom offentlig sektor. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

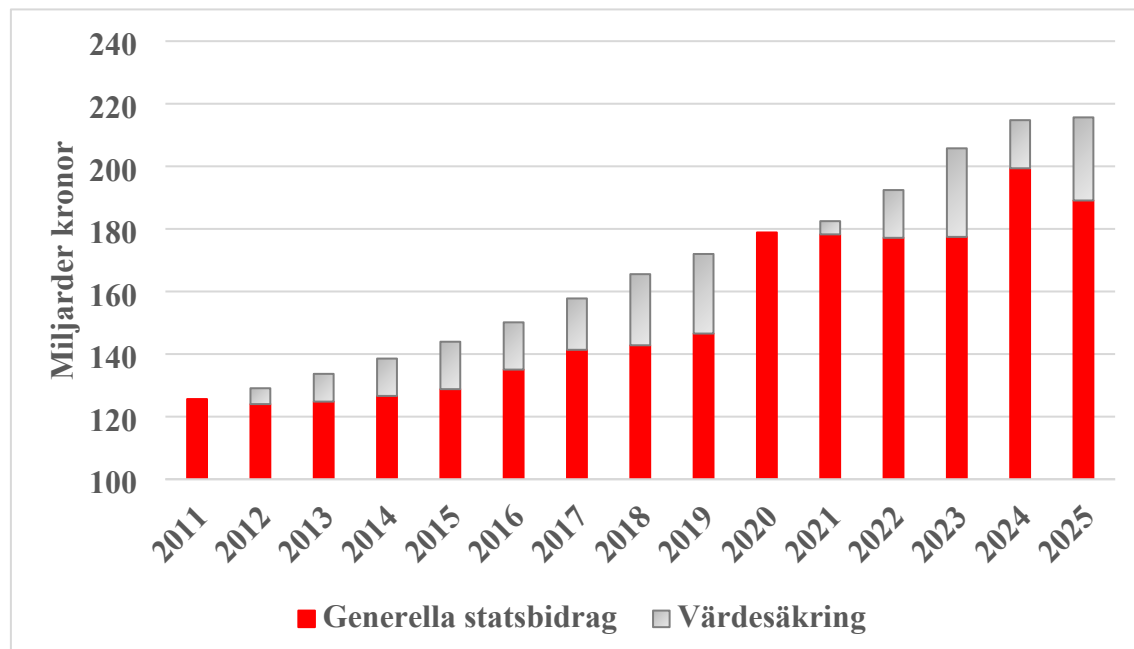
Regeringen bör vidare förstärka tillsynen och vidta nationella insatser för en ökad likvärdighet och personalförsörjning och för att säkerställa principen om vård och omsorg efter behov. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2 Indexera de generella statsbidragen till kommunerna

Behoven i välfärdstjänsterna såsom skolan, äldreomsorgen och vården varierar och utvecklas i takt med befolkningsökningen. Men vi har i Sverige inget system som säkerställer att resurserna ska motsvara behoven – snarare tvärtom. Kommunernas och regionernas kostnader ökar i regel varje år, dels på grund av den demografiska utvecklingen, dels i takt med pris- och löneökningarna. De generella statsbidragen är dock inte indexerade för att följa den automatiska kostnadsutvecklingen, vilket innebär att verksamheterna ute i kommunerna ständigt måste anpassas till det rådande kostnadsläget, i stället för till medborgarnas behov. I figuren nedan syns skillnaden mellan beslutade generella statsbidrag och vad som skulle behövas för att värdesäkra statsbidragen för pris-, löne- och befolkningsförändringar.

Figur 2 Värdesäkrade och beslutade generella statsbidrag

Miljarder kronor (y-axeln börjar på 100 mdr kr)

Källa: SKR, september 2024.

De generella statsbidragen till kommuner och regioner bör indexeras utifrån förändrade priser och löner i kommunsektorn samt demografiska förändringar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

3 Omvandla riktade statsbidrag till generella

I en rapport om statens styrning av kommuner och regioner, visar Statskontoret att statens detaljerade styrning skapar problem för kommuner och regioner när det gäller möjligheten att styra verksamheten långsiktigt.³ Statskontoret konstaterar att staten har haft svagt genomslag för vissa av sina övergripande ambitioner, samtidigt som styrningen innebär flera negativa konsekvenser för kommunsektorn. Det styrmedel som är förknippat med flest problem för kommunsektorn är de riktade statsbidragen.

Enligt Statskontoret innebär det stora antalet styrsignaler att statens samlade styrning tränger undan prioriteringar och minskar kommuners och regioners möjlighet att styra sina verksamheter långsiktigt och strategiskt. Riktade statsbidrag ger osäkra planeringsförutsättningar, försvårar ett effektivt resursutnyttjande och leder till höga administrativa kostnader. De riktade statsbidragen kan också skapa målkonflikter för kommuner och regioner, exempelvis genom att strida mot en övergripande inriktning såsom vård efter behov. Antalet riktade statsbidrag och kostnadsersättningar var 208 stycken 2022. Samtidigt är det svårt för kommunsektorn att göra 208 prioriteringar.

I Riksrevisionens granskning av statens finansiering av kommunerna är en slutsats att mindre kommuner i genomsnitt tar del av färre riktade statsbidrag i jämförelse med större kommuner.⁴

Regeringen har inlett ett arbete med att minska antalet riktade statsbidrag. Trots detta fortsätter användningen att vara utbredd. Under 2020 och 2021 berodde det till stor del på hanteringen av coronapandemin. Men till regionerna fortsatte antalet riktade statsbidrag att öka även under 2022.

Regeringen använder i stor utsträckning riktade statsbidrag för att förbättra kompetensförsörjningen i kommunsektorn. Problemet är att effekterna inte blir långsiktiga. Kommunsektorn kan inte lita på att finansieringen kommer att finnas kvar, och agerar utifrån en osäker planeringshorisont. Samtidigt är kompetensförsörjning just den typen av problem som kräver långsiktighet.

Regeringen bör se över vilka riktade statsbidrag till kommunsektorn som kan omvandlas till generella statsbidrag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

4 Värna de idéburna aktörerna inom välfärden

De kommersiella aktörernas inträde på välfärdsområdet försvårar ofta de idéburnas möjligheter att verka. Sedan januari 2023 finns ny lagstiftning som gör att fler välfärdstjänster kan utföras av idéburna aktörer från civilsamhället och att upphandlande myndigheter har möjlighet att reservera rätten att delta i upphandlingar av vissa välfärdstjänster till idéburna organisationer, vars allmännyttiga syfte bidrar till att uppfylla ändamålet med den tjänst som upphandlas. Vänsterpartiet är i grunden kritiskt till lagen om valfrihetssystem (LOV). Vi ser det dock som rimligt att försöka mildra vissa av de negativa effekter som systemet ger upphov till. Ett sådant sätt är att underlätta för idéburna aktörer att delta i upphandlingar. I samband med att den nya lagen

³ Statskontoret (2023), Att styra de självstyrande – En analys av statens styrning av kommuner och regioner, 2023:7.

⁴ RiR 2022:1. Gäller specifikt de som fördelas utan kommunspecifika bidragsramar.

infördes valde riksdagen, tvärtemot utredningens förslag, att inte ändra lagen om valfrihetssystem så att det framgår att de grundläggande principer som följer av EUF-fördraget inte gäller för valfrihetssystem som saknar ett bestämt gränsöverskridande intresse.

Regeringen bör återkomma med en närmare juridisk analys beträffande möjligheterna till undantag i LOV. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 Kommunalekonomisk utjämning

Kommunerna och regionerna ansvarar för en stor del av den offentliga verksamheten, såsom välfärdstjänster inom skola, hälso- och sjukvård, omsorg, kollektivtrafik, vattenförsörjning, renhållning med mera. Alla kommuner respektive alla regioner har samma uppdrag. Alla invånare ska ha tillgång till en god och likvärdig välfärd, oavsett var i landet man bor. Samtidigt skiljer sig förutsättningarna åt mellan olika kommuner och mellan olika regioner när det gäller exempelvis skattekraft, folkmängd, åldersstruktur, bebyggelsestruktur och socioekonomi, såsom befolkningens utbildningsbakgrund och inkomst. Dessa strukturella skillnader leder till att de ekonomiska förutsättningarna är olika, både på intäkts- och kostnadssidan.

Därför finns det kommunala utjämningsystemet. Systemet syftar till att skapa likvärdiga ekonomiska förutsättningar för alla kommuner och regioner i landet att kunna tillhandahålla sina invånare likvärdig service oberoende av kommuninvånarnas inkomster och andra strukturella förhållanden. Meningen är att skillnader i kommunalskatt i stort ska spegla skillnader i effektivitet och service- och avgiftsnivå och inte bero på strukturella skillnader. Det har dock sedan länge varit uppenbart att systemet inte uppfyller målet. Detta visar inte minst de stora skillnaderna i kommunala och regionala skattesatser, där det kan skilja så mycket som 6–7 kronor mellan högsta och lägsta skattesats.

2022 tillsattes en parlamentarisk kommitté för att säkerställa att systemet för kommunalekonomisk utjämning ger kommuner och regioner likvärdiga ekonomiska förutsättningar att tillhandahålla välfärd och annan kommunal service, trots skillnader i skattekraft och strukturella förutsättningar. Betänkandet överlämnades den 2 juli 2024.⁵

Även om utredningens förslag är långt ifrån tillräckliga för att skapa likvärdiga ekonomiska förutsättningar för landets kommuner och regioner var kommitténs förslag ändå ett tydligt steg i rätt riktning. Regeringen har emellertid ännu inte genomfört förslagen.

Regeringen bör återkomma till riksdagen med utjämningskommitténs förslag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Ida Gabrielsson (V)

Andrea Andersson Tay (V)

Kajsa Fredholm (V)

⁵ Utjämningskommittén (2024). Nätt och jämnt, Likvärdighet och effektivitet i kommunsektorn – del 1 och del 2, SOU 2024:50.

Samuel Gonzalez Westling (V)

Birger Lahti (V)

Ilona Szatmári Waldau (V)

Malin Östh (V)